

ISSN 2181-5291

PSIXOLOGIYA

ILMIY JURNAL

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 4, 2021

www.psixologiyabuxdu.uz

Метод Келлермана можно оценивать и исследовать на основе восьми критериев (отрицание, исключение, регрессия, компенсация, проекция, смещение, когнитивный, компенсация). Социально-психологические показатели психологической защиты спортсменов: «внутренний», «внешний», типы личности и «демонстративный», «педантичный», «утопающий», «возбужденный», «гипертимический», «дистимический», «тревожный». определяется и оценивается проявлением таких черт личности, как «циклотимичность», «аффективность», «эмоциональность». Улучшая факторы психологической защиты, спортсмены могут добиться снижения негативных черт, таких как аффективное состояние, эмоциональная привязанность, незащищенность, депрессия, быстрое и правильное принятие решений в краткосрочной перспективе, самоконтроль, уверенность в себе, самоконтроль[3].

Литературы:

1. Баротов Ш.Р. ва бошқ. Экспериментал психология. – Магистрлар учун ўқув кўлланма. – Т.: Фан нашриёти, 2008. – 108 б.
2. Собиров А.А. «Социально-психологические механизмы формирования возможностей психологической защиты у спортсменов» Вестник интегративной психологии -2021.-№22.- Стр.189-192. Ярославль
3. Адлер А. Индивидуальная психология /А.Адлер. – М.: Прогресс, 1986. – 379 с.

Тилаев Мухтор Ҳасан ўғли,
Бухоро давлат университети, Психология кафедраси
ўқитувчиси,

Болтаев Суннат Бахтиёр ўғли,
Жисмоний маданият факултети талабаси,

ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИ МОТИВАЦИЯСИНИНГ ЭТНОПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЎРГАНИШ ДАСТУРИ ВА ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Аннотация: Ушбу мақолада тадбиркорлик фаолияти мотивациясининг этнопсихологик хусусиятларини ўрганиш дастури ва тадқиқот натижалари тўғрисида сўз боради.

Калим сўзлар: Бозор, Биз нес, Муносабат, жамият-фуқаро, тадбиркор, Таваккалчилик қобилияти, таваккалга тайёрлик, номус, обрў-эътибор, Мулкдор, Капитал, маош, Бошқариш.

Аннотация: В статье рассматриваются программа и результаты исследования этнопсихологических особенностей предпринимательской мотивации.

Ключевые слова: рынок, бизнес, отношения, общество-гражданин, предприниматель, склонность к риску, готовность к риску, честь, репутация, собственник, капитал, зарплата, менеджмент.

Abstract: The article examines the program and the results of the study of ethnopyschological characteristics of entrepreneurial motivation.

Key words: market, business, relations, society-citizen, entrepreneur, propensity to take risks, willingness to take risks, honor, reputation, owner, capital, salary, management.

Ижтимоий психологияга доир қатор адабиётларда – шахс – ижтимоий муносабатлар маҳсули дейилади ва асосий сабаб сифатида, унинг доимо инсонлар даврасида ҳамда улар билан ўзаро таъсир доирасида бўлиши кўрсатилади. Ушбу ҳолат шахснинг энг етакчи ва нуфузли фаолиятларидан бири мулоқот эканлигини тасдиқлайди. Ҳар бир нормал инсон ўзгаларни тинглашга, ўз фикрини бировларга етказишга, яъни гапиришга, фикрларини баъзан ёзма тарзда баён этишга туғма қобилиятлидай ўзини тасаввур қилади. Лекин ана шу бировларни тушуниш ва ўз фикрларимиз, ўйларимизни бировларга етказа олиш қобилияти аслида бизнинг инсоний муносабатлар тизимида эканлигимизни, ҳар биримиз ўзимизга ўхшаш инсон жамиятисиз мавжуд бўла олмаслигимизни билдиради.

Мустақил Ўзбекистонда бозор муносабатларининг барқарорлашуви, иқтисодиётнинг эркинлаштирилиши, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш, одамларда меҳнатга, моддий неъматларга муносабатларнинг ўзгаришини тақозо этади. Кичик ва ўрта бизнес, оилавий бизнес, фермерлик ҳаракати, қўшма корхоналарда тадбиркорликнинг самарали усулларини жорий этиш, ушбу фаолиятга имкон берувчи шахс сифатларини тарбиялаш, одамлар тафаккурида янгича қарашларни шакллантириш психологиянинг муҳим масалаларидан ҳисобланган мотивация муаммосини изчил илмий асосда ўрганишни тақозо этади.

Рус олими профессор А.А.Криловнинг ёзишича, инсон илк ёшлик давриданок мураккаб иқтисодий муносабатлар доирасида ва таъсирида бўлади. Илк болаликданок, у олди-сотти, алмашилиш муносабатларида бўлади ва ҳар доим танлов асосида иш юритади. Ҳаёт инсонларни харид қилиш, йўқотиш, ортириш, иш кучини табиий ва нотабиий рағбатларга алмаштириш ва бунда фойдалироқ, керакли, самаралисини танлашга ўргатади. Танловнинг натижаси эса - фойда ва йўқотишлар ҳисобланади, таққосланади, қанча сарфланган (куч, вақт, қобилият, пул) ва олинган манфаат (ишланган ҳақ, фойда), шунингдек ўз эҳтиёжи ва қизиқишлари учун сарфланган йўқотишларга ҳам тааллуқлидир. Оддий кўрингани билан, бу иқтисодий жараёнлар қийин, сирли ва ўзига хос илмий изланишни талаб этади.

Шундай қилиб, А.А.Криловнинг таърифича, иқтисодий психология -хўжаликни бошқарувчи субъект психологиясидир.

Иқтисодий психология тарихига назар ташласак (139; 547-548), иқтисодий ва психологик қонуниятларнинг асосланишида бир қатор буюк иқтисодчилар томонидан ўзига хос улуш қўшилганини кўришимиз мумкин. Адам Смит (1723-1790) иқтисодиётнинг мустақил фан сифатида шаклланишига асос солган, Альфред Маршалл (1842-1924) микроиқтисодиёт назариясини, Жон Кейнс (1883-1946) макроиқтисодиёт назариясининг муаллифларидир. Бу олимлар меҳнати самарасида «иқтисодчи инсон» назарияси вужудга келиб, унга кўра, фаолият мақсади самарали натижа, фойда олишга қаратилган бўлади. Концепциянинг алоҳида хусусиятларидан бири «иқтисодий эгоизм», максимал даражадаги шахсий фойда олиш учун уриниш саналади. Шунинг учун «иқтисодчи инсон» ғояси бир мунча вақт янги шаклларни қабул қилган ҳолда қотиб қолди.

Ўзбекистон Республикасининг мулкчилик тўғрисидаги қонуни, «Иқтисодий ислохотлар концепцияси» ҳамда Ўзбекистон Республикасида кадрлар тайёрлашнинг миллий Дастури ғоялари, иқтисодиётни эркинлаштириш, ижтимоий-иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш, миллий истиклол мафкураси мазмунини ташкил этган фикр ва ғоялари ташкил қилади. Бундан ташқари ғарб психологиясидаги ижтимоий тасаввурлар концепцияси (С.Московиси, Ж.Кодол, А.Донцов, Т.Емельянова ва бошқалар), ғарб ва америкалик психологларнинг муваффақиятга эришиш мотиви назарияси (Д.Маклелланд, Д.Аткинсон ва немис олими Х.Хекхаузен) ҳамда Россия психологларининг шахснинг фаолиятда шаклланиши назариялари (Л.Виготский, Д.Эльконин, А.Леонтьев, Г.Андреева ва бошқалар), ўзбек олимларининг ижтимоий-иқтисодий соҳани тадқиқ этиш бўйича ишлаб чиққан назарий ёндашувлари (В.Каримова, С.уломов, Ғ.Шоумаров, Э.Ғозиев, Ҳ.Лутфуллаев, Ш.Баратов, Д.Ахмедов, М.Давлетшин ва бошқалар) ҳам хизмат қилди.

Тадбиркорлик фаолиятини самарадорлигини таъминловчи ички психологик омилларнинг конкрет ижтимоий-психологик шарт-шароитларга ҳамда шахсдаги устивор мотивация, установакаларга боғлиқлигини илмий методлар ёрдамида ўрганиш, шу асосда бугунги ёшлардаги тадбиркорлик мотивациясининг реал психологик механизмларини ўрганиш мақоламининг илмий мақсади ҳисобланади.

Мақола мақсадини амалга ошириш учун бир қатор вазифалар белгилаб олинди:

1. Иқтисодий психология, тадбиркорликнинг Ўзбекистон шароитида ривожланишини ва шахс мотивацион структурасини ўрганишга бағишланган илмий адабиётларни таҳлил қилиш, ишнинг методологик асосларини белгилаш ва тадқиқот дастурини тузиш;
2. Эмпирик объектларда тадбиркорликка мойиллик ва ишбилармонлик мотивациясини аниқлаш;
3. Шахснинг таваккал қилиш даражасини аниқловчи этнопсихологик методикалар ишлаб чиқиш ва уларнинг мослаштирилган вариантларини амалиётда синаш;
4. Тадбиркорлик мотивациясининг шахсдаги таваккалчиликка мойилликка боғлиқлигининг корреляцион даражасини аниқлаш;
5. Танланган объектда комплекс эмпирик тадқиқот ўтказиш;
6. Эмпирик натижаларни статистик ва корреляцион таҳлил қилиш.

Мақолада қуйидаги илмий тахминлар илгари сурилиши мумкин: шахсдаги тадбиркорликка лаёқат ва мойиллик ундаги ижтимоий-психологик установкаларга ҳамда муваффақиятга нисбатан мотивациянинг кучига, конкрет шарт-шароитларда бу кучнинг намоён бўлишига боғлиқ бўлиб, уларнинг мотивацион кучи ва кўринишлари шахснинг ижтимоий ҳулқида ва мулоқот жараёнида шаклландиган сифатларида кўринади. Тадбиркорлик мотивацияси шахсда устивор бўлган эҳтиёжларга, энг аввало ундаги ижтимоий эҳтиёжларга, шунга мос тарзда асосий фаолият турларига намоён бўладиган таваккалчилик даражасига боғлиқ бўлиб, айти ёшлик даврларида бундай мойилликнинг даражаси ўртачадан юқори бўлганда самара беради. Ўзига ишончнинг бўлиши ва таваккалчилик этнопсихологик хосликка эга бўлиб, уларнинг намоён бўлишида ижтимоий борлик ва ундаги нормаларнинг таъсири кучлироқдир. Тадбиркорликка мотивацияни махсус таълим-тарбия шароитларида мувофиқлаштириш, ривожлантириш ва мақсадга мувофиқ тарзда йўналтириш мумкин. Бунинг учун тадбиркорлик психограммаси мавжуд бўлиши, унда маҳаллий шарт-шароитлар, менталитет ва моддий ҳамда маънавий бойликларга шахсий муносабатлар инобатга олинаши керак.

Методика: Тадбиркорлик психологияси асосан ўзининг соф ўзига хос методларига эга эмас. Психологиянинг бошқа тармоқлари каби у ҳам умумий методлар захирасидан фойдаланиб, ўз тадқиқотларини ўтказиши.

Шунинг учун, биз тадқиқот илмий салоҳиятини ошириш ва ишонччилик даражасини кўтариш мақсадида тадқиқот дастуримизда бир қатор ишчи фаразларни илгари суришни мақсадга мувофиқ топдик

Биринчидан, муваффақиятга интилишлари анча яхши бўлганларнинг таваккалчиликка мойилликлари ўртача бўлиши мумкин.

Иккинчидан, мағлубиятдан кўрқадиганлар эса таваккалчиликнинг ё ўта кичик, ё ўта юқори даражасини танлашлари мумкин.

Учинчидан, агар синалувчиларда муваффақиятга интилиши қанчалик кучли бўлса, унинг таваккал қилиши камроқ бўлиши, ва шу билан бир қаторда ютиб чиқишига ишончи ҳам унчалик кучли бўлмаслиги мумкин.

Тўртинчидан, муваффақиятга эришиши мотивацияси жуда кучли бўлган одамлар таваккалчилар бўлиши ва улар бахтсиз ҳодисаларни жуда кам бошдан кечиришлари, ҳамда уларда мағлубиятдан қочиш масаласи ҳам кучли бўлиши мумкин.

Бешинчидан, агар ҳимоя инстинкти юқори бўлса, бу унинг муваффақиятга эришишига кўпинча ғов бўлиши, натижада тадбиркор олдига юқори масалар қўя олмаслиги мумкин.

Тадқиқот амалга оширишда кўзда тутилган илмий фаразлари ҳамда тадқиқот дастурида назарда тутилган қўшимча ишчи фаразларни исботлаш мақсадида Элерснинг «Мағлубиятдан қочиш мотивациясини диагностика қилиш», «Муваффақиятга эришиш мотивациясини диагностика қилиш» ва Шубертнинг «Таваккалчиликка тайёрлик даражасини аниқлаш» ҳамда «Шахсдаги асосий эҳтиёжлардан қониққанлик даражасини аниқлаш» методикаларидан кенг қамровли фойдаландик.

В.В. Исаевнинг қайд этишича – шахс маркетинги – бу шахснинг эҳтиёжларини оқилона қондириш, унинг имкониятларини таҳлил қилиш учун муайян шахснинг фикри ва / ёки ҳулқ-атворларини яратиш, сақлаш ёки ўзгартириш учун қабул қилинган қоидалар тўпламини аниқлашга қаратилган фаолиятдир

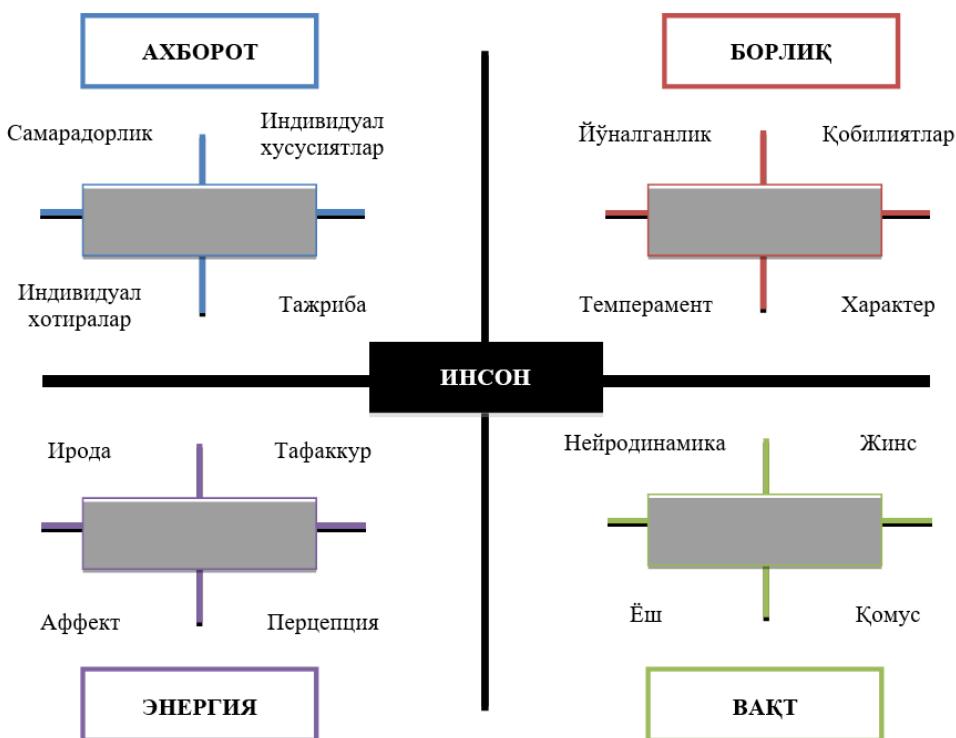
3. Ахборот – индивидуалликда баҳоланадиган типологик хусусиятлар, шахсий тажриба, индивидуал хотиралар ва самарадорликни мужассамлаштирувчи семантик майдон;

4. Борлиқ – шахс қобилиятлари, характери, темпераменти ва йўналганлигини тизимлаштирувчи семантик майдон.

Ўзаро алоқаларга оид мавжуд қарашларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, ягона концептуал модел бўлмаганлиги учун ҳар бир тадқиқотчи ушбу ҳодисани турли томондан тавсифлайди. Олимлар кўпинча бир хил атамалардан фойдаланишган бўлишса-да, лекин тушунчанинг мазмунида бошқа психологик маъно мужассамланганлигини гувоҳи бўлиш мумкин. Лекин шундай бўлса-да, сўнгги пайтларда қатор тадқиқотчилар (Г.М. Андреева, А.А. Бодалев, М.С. Каган, Б.Ф. Ломов, Б.Д. Паригин, Я. Яноушек ва бошқалар) ўзаро таъсир ўтказиш жараёнининг функционал ва даражали ташкил этилиши ҳақида ғояларни ишлаб чиқишган.

“Сотувчи-харидор” истеъмолчи хатти-ҳаракатини ўрганишда қўлланиладиган усул ва услублар

Умумиллий усуллар	Аналитик башоратлаш усуллари	Мотивларни тадқиқ этиш усуллари	Дастлабки маълумотларни йиғишда қўлланиладиган усуллар
<ul style="list-style-type: none"> - тизимли таҳлил; - комплекс ёндашув; - дастурий мақсадли режалаштириш. 	<ul style="list-style-type: none"> - чизикли дастурлаш; - оммавий хизмат кўрсатиш назарияси; - алоқа назарияси; - эҳтимоллар назарияси; - иқтисодий-математик усуллар; - эксперт баҳолаш. 	<ul style="list-style-type: none"> - теран сўров; - проекцион шакл. 	<ul style="list-style-type: none"> - танлаб-кузатиш; - тажриба-синов; - танлаб-текшириш; - анкета сўрови.

Бу усуллардан ташқари мотивларни тадқиқ этиш бевосита савол бермасдан туриб, шу типдаги бизни қизиқтирган саволларга маълумот олишдек ўзига хос санъат ҳисобланади. Шу

мақсадлар учун билвосита йўллар билан ахборот олишда нозик усуллар мажмуасидан фойдаланилади. Тест-топширик, тест-сўров, проектив тестлар, проекцион шакллар худди шундай усуллар сирасига киради.

Маркетинг психологияси тадқиқотларида қўлланиладиган “Проекцион шакллар” усулининг мақсади сотувчи ёхуд харидорнинг маънавий оламига кириб бориш, тадқиқ этилувчи бозор муносабатлари субъектлари (сотувчи- харидор)нинг хатти-ҳаракатлари мотивларини ўрганишдан иборатдир.

1. Тадбиркорлик мотивацияси ёшлардаги иқтисодий тафаккур ва онг тушунчалар, ҳис-туйғулар, миллий характери ни мақсадга мувофиқ шакллантиришда ўзига хос микромуҳитни (мулкдорлар синфи мисолида) ва микромуҳитни (мулкдор онги ва тафаккуридаги ўзгаришларни) акс эттиради.

2. Муваффақиятга эришиш ва мағлубиятдан қочиш мотивацияларининг вужудга келиши, мазмуни, таваккалга тайёрлик даражаси билан бир-биридан фарқ қилишига қарамай, уларнинг барчаси шахсда тадбиркорлик мотивациясини шакллантиришнинг зарур шarti сифатида унинг таракқиётида иштирок этади, турлича ёндашишни, яхлитликни таъминлайди. Худди шу сабабдан уларни алоҳида-алоҳида ўрганиш мумкин эмас, чунки уларда мотивацион, эмоционал-иродавий, баҳолаш, назорат аспекти лари уйғунлашган бўлиб, ўзаро узвий боғлиқликда ҳукм суради.

3. Тадбиркорлик мотивацияси шаклланиш жараёнидаги махсус ижтимоий тренинглар ва фаол тайёргарлик методлари ёшларнинг ижтимоий-иқтисодий онг ва тафаккур қўламини кенгайтириб, уни ижтимоий объектларга нисбатан баҳолар бериш мазмунига таъсир кўрсатади. Шахсдаги фаоллик ва баҳолаш тизими у ишлатадиган вербал воситаларнинг кучидаги мувофиқлик ижтимоий установка лар йўналишини белгилайди.

Адабиётлар:

1. Абрамова Г.С. Сборник задач по социальной психологии и психологии развития: Учеб. пособие для студ. Вузов. - М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 144 ст.
2. Большой толковый психологический словарь / Ребер Артур (Penguin). Том 1 (А-О): Пер. с англ. - М.: Вече, АСТ, 2000. - 592 ст.
3. Войтов А.Г. Самоучитель мышления. - М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 1999. - 408 ст.

3	Баратов Шариф Рамазонович Психологик хизмат ижтимоий – психологик муаммо сифатида
9	Хусейнова Абира Амановна Ўзбекистонда оилаларнинг мустақамлигига қаратилган ижтимоий-демографик тадқиқотлар ва оиланинг ижтимоий функциялари
15	Усманова Манзура Наимовна Эмпирическое исследование темперамента личности в профессиональной деятельности педагога
22	Собирова Дилафруз Абдурузиқовна Тиббиёт ходимларида ижтимоий компетенция омилларини шаклланишнинг ижтимоий-психологик асослари
28	Назаров Акмал Мардонович, Нусратова Мехринисо Бахшиллоевна Спортчи талабаларда психологик ҳимоя механизмларини ривожлантириш ва такомиллаштиришнинг ўзига хос усуллари
32	Олимов Лазиз Ярашович, Махмудова Зулфия Меҳмоновна Стрессли вазиятларда психологик ҳимоя механизмлари ва копинг хулқ-атвор намоён бўлишининг ижтимоий психологик хусусиятлари
40	Жумаев Улугбек Сатторович Параметры межкультурных различий: теории Г.Хофстеде
45	Останов Шухрат Шарифович Талабаларда креативлик хусусиятларини намоён бўлишининг ўзига хос психологик жиҳатлари
49	Рустамов Шавкат Шухратович Амалиётчи психологларнинг математик касбий компетентлигини касбий фаолият доирасида тадқиқ этилиши
53	Nazarova Manzura Mustafu qizi Globalashuv jarayonida milliy til omili
58	Ахмедова Заррина Джамиловна Ўсмирларда жиноят мотивлари шаклланишини ўрганиш психологик тадқиқот муаммоси сифатида
62	Аъзамова Махлиё Абдурахимовна Махаллада психологик хизмат кўрсатишнинг эмпирик асослари
67	Остонов Жасур Шопиржонович Ўсмирларда психологик ҳимоя ва копинг хулқ-атвор омиллари намоён бўлишининг ўзига хос хусусиятлари
76	Собиров Абдулазиз Абдурузиқович Психологические защитные факторы проявляющийся у спортсменов
80	Тилавов Мухтор Хасан ўгли, Болтаев Суннат Бахтиёр ўгли Тадбиркорлик фаолияти мотивациясининг этнопсихологик хусусиятларини ўрганиш дастури ва тадқиқот натижалари
85	Рўзиев Умар Музаффарович

	Ўспиринларда ижтимоий фобия намоён этилишининг психологик белгилари
89	Ҳакимова Фазолат Хошимовна Мослаша олмаслик хусусиятларининг мактабгача ва кичик мактаб ёшидаги болаларда турли психологик кўринишлари
92	Ғайбуллаев Алишер Асадович Спортчиларда хиссий-иродавий сифатлар шаклланишининг психологик механизмлари
96	Турахонов Абдукарим Эшқузиёвич Касбий масъулият ва шахслилик хусусиятлари ўртасидаги ўзаро алоқадорлик жиҳатлари
104	Кулиев Ёркин Каримович Психологические особенности саморазвития преподавателей учебных заведений
108	Ermatova Gulnoz Pirimovna Mutafakkirlarimiz asarlarida xalq og`zaki ijodiyoti asosida bola sotsial intellektini shakllantirish masalalarining yoritilishi
114	Қабуллов Қосимбой Пиржонович, Касб танлаш мотивациясининг ижтимоий-психологик хусусиятлари
118	Ахмедова Максуда Лочиновна Ўқувчиларда ўзбек мусиқа фольклор ҳақидаги тасаввурларни шакллантиришнинг психологик имкониятлари
	ҚУТЛОВ
121	Баротова Дилафруз Шарифовна